

ВІДГУК
офіційного опонента –
докторки юридичних наук, доцентки, професорки кафедри політичних
наук і права Київського національного університету
будівництва і архітектури Сердюк Наталії Аркадіївни,
на дисертацію Щирби Мар'яни Юрїївни
«Правовий статус пацієнтів: теоретико-правове дослідження», що
подана на захист до спеціалізованої вченої ради Д. 35.052.19 у
Національному університеті «Львівська політехніка» на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 –
теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми. Будь-яка особа, що звернулася за медичною допомогою або скористалася нею, незалежно від того, в якому вона стані: хвора, здорова чи як особа, що погодилася на медико-біологічні дослідження, – є пацієнтом.

Зважаючи на те, що медична галузь відноситься до галузей господарства, що є потенційно небезпечною, увага до прав пацієнтів вітчизняного законодавця та міжнародної спільноти є прискіпливою. Кожен пацієнт як учасник правовідносин у медичній сфері має свій правовий статус, – тобто наділений рядом прав, має певні обов'язки та може бути притягнутий до відповідальності при вчиненні порушень у галузі охорони здоров'я. Детально правовий статус пацієнта ще не був предметом розгляду вітчизняної правової думки.

Актуальність тематики на міжнародному рівні пов'язана з тим, що загальний рух за чітке врегулювання прав та обов'язків пацієнтів у світі було розпочато після Другої світової війни та він триває понині. Взаємини медичних фахівців і пацієнтів включно з періодом до початку 70-х років ХХ століття в основному визначалися правилами медичної етики. Проте у подальшому спостерігається зміщення акценту в сторону правових положень та зростання уваги до цієї проблеми з боку міжнародної спільноти. Значний розвиток медичної галузі, внесення змін до міжнародних документів та новели вітчизняного законодавства спонукають до постійного вдосконалення регулятивних норм щодо прав, обов'язків та відповідальності пацієнтів.

Причинами формування концепції прав пацієнтів стали суттєві зміни як у галузі охорони здоров'я європейських держав, так і у відношенні до неї споживачів медичних послуг – пацієнтів. Серед конкретних факторів, що сприяли прийняттю міжнародних актів про права пацієнтів, виділяють наступні: зростання складних медичних втручань, які часто тягнуть за собою не тільки нові блага, а й відомий ризик для здоров'я; надмірна спеціалізація та бюрократія медицини, при якій хвора людина практично перестає існувати для лікаря як цілісна особистість; непомірна та постійно зростаюча дорожнеча медичної допомоги та недостатність асигнувань для її фінансування. Крім того, суттєво зросла інформованість населення з питань права та охорони здоров'я. Успіхи в медицині сприяли появі підвищених очікувань та вимог пацієнтів до якості медичної допомоги. Назріла необхідність вчинити наступні реальні кроки для утвердження в галузі охорони здоров'я, соціальної справедливості та інших гуманних цінностей.

В Україні актуальність проблеми зумовлена також медичною реформою. Система охорони здоров'я в країні перебуває в стані перманентної кризи. Відсутність системних змін в умовах розвитку ринкової економіки призводить до розходження між декларованим рівнем якості та доступності медичної допомоги і фактичним станом справ. Слід також зауважити, що державна система охорони здоров'я повинна забезпечувати медичну допомогу в основному тим, хто не здатний заплатити самостійно – дітям, пенсіонерам, важкохворим, тощо. В Україні ж внаслідок нехтування проблемами медицини сформувалася дивна, викривлена, багатоплуральна система надання медичної допомоги, яка включає в себе, окрім офіційної, ще кілька видів організації – від стихійно-ринкової до приватно-страхової, яка, до того ж, цілком спирається на непрозоре використання загальнодержавної власності. Тому захист прав пацієнта в контексті медичної реформи також актуалізує проблему.

Міжнародно-правові документи з прав пацієнтів слугують основою для захисту права на охорону здоров'я – одного з основних прав людини і

громадянина. Закріплення прав пацієнта у міжнародно-правових документах є важливою гарантією визнання світовим співтовариством прав пацієнтів та покладає на держави, у тому числі й Україну, обов'язки виконувати механізми забезпечення та захисту цих прав.

Отже, репрезентоване дисертаційне дослідження за авторством М. Ю. Щирби написано на дуже актуальну тему, оскільки, окрім зазначеного, вона обумовлена новітніми потребами загальнотеоретичної юриспруденції і галузевих наук та розробленням рекомендацій щодо вдосконалення правового статусу пацієнтів, що актуальні в умовах розвитку сучасного законодавства та правової практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

Тема дисертаційної роботи безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Психофізіологічні функції та інтегровані показники фізичного здоров'я людини в умовах сучасних екзогенних впливів різної природи та інтенсивності» (державний реєстраційний номер 0114U002418) 2014-2016 рр., «Соціально-педагогічні та медико-біологічні основи фізичної активності різних груп населення» (державний реєстраційний номер 0115U002344) 2015-2017 рр., «Трансформація сучасного суспільства в умовах глобальних викликів» (державний реєстраційний номер 0119U001844) 2019-2021 рр.

За своєю проблемністю, обсягом та змістом обрана тема дисертаційного дослідження цілком відповідає проблематиці докторської дисертації за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Відмічаємо значний ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У роботі достатньо органічно поєднанні структура і зміст. Дисертанткою досить аргументовано визначені ключові аспекти досліджуваної проблеми, її об'єкт і предмет. Сформульована мета і завдання роботи дозволили авторці комплексно підійти до дослідження предмета дисертації – правового статусу пацієнтів. Позитивним у дисертаційній роботі слід також відзначити досить виважену методологію, покладену в основу дослідження проблем правового статусу пацієнтів.

Текст дисертації, що складається зі вступу, п'яти розділів, які містять вісімнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, характеризується цілісністю і завершеністю.

Обґрунтованість отриманих авторкою наукових результатів базується на достатньо переконливій аргументації та висновках щодо загальнотеоретичних аспектів правового статусу пацієнтів, послідовності та логіці викладу матеріалу, єдності всіх структурних підрозділів роботи.

Джерельна база роботи складає понад шістьсот використаних правових актів, праць вітчизняних і зарубіжних дослідників загальнотеоретичної проблематики і питань галузевого законодавства. Авторка дисертації раціонально використовує посилання на монографічні роботи та наукові статті інших авторів для обґрунтування своїх тверджень і висновків, поєднуючи це з критичним сприйняттям тих суджень учених, які здаються їй недостатньо аргументованими чи неприйнятними.

Обґрунтованість наукових положень, що виносяться на захист, зумовлена також належним авторським добром методології. У дисертаційному дослідженні застосовувались органічне поєднання філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових методів, логічних прийомів та історіографічний підхід. Також, окрім визначених авторкою

підходів та методів, ми можемо позитивно оцінити те, що у роботі використовувався, зокрема, гуманістичний підхід, що став основою для формування правового статусу. Гуманізм, визнаючи цінність людини, обмежує сваволлю та дискримінацію, тому дає можливість визначити основні принципи її правового статусу, серед яких рівність, свобода, безпека та інші вагомні принципи.

Широкого застосування набули загальнонаукові методи. В основу дослідження покладено системно-структурний метод та метод іманентної критики, що базується на одночасному аналізі положень основних нормативних актів, теорій і концепцій провідних вчених, порівнянні їх позицій для виявлення зв'язків між суспільними відносинами, соціальними інститутами, органами державної влади, соціально-правовим становищем особи та морально-етичними імперативами. Розглянуто можливість виділити стандарти правового статусу пацієнта у сучасних процесах і дати порівняльну оцінку особливостям їх реалізації в національній правовій реальності.

Значний рівень аргументованості та достовірності ґрунтується на масиві нормативних міжнародних еталонів, рішень ЕСПЛ, наукових працях вітчизняних та закордонних науковців у сфері медичних правовідносин, прав та гарантій пацієнтів, нормативних актів України та джерел права іноземних держав. Основою сучасного обраного інструментарію є синергетичний підхід, що дозволяє проаналізувати норми права як з погляду сучасних правовідносин, так і в контексті розвитку біології та медицини.

Емпіричною основою дисертації стали дані соціологічних досліджень, довідкові видання, статистичні матеріали, звіти, а також матеріали практики, що містяться у вітчизняній і закордонній літературі.

Окрему увагу слід приділити додаткам, які надають змогу візуалізувати проведене опитування, що, безперечно, є значною заслугою авторки. За особисто сформованими анкетами проводилося опитування впродовж чотирьох років, де кількість респондентів є достатньою (570 осіб), та

територія поширення (Львівська, Волинська області та м. Київ) є досить репрезентативною.

З огляду на вищезазначене можливо стверджувати, що достовірність отриманих результатів, обґрунтованість представлених висновків та пропозицій, застосування відповідної методології дали можливість об'ємно та предметно дослідити декларовану проблематику.

Рецензована дисертація відповідає сучасним правовим, ідеологічним та соціальним компонентам із урахуванням глобалізаційних процесів та розвитку нашої держави в європейському напрямку. Позитивним також вважаємо критичність підходу авторки щодо проблем, які містять моральні та релігійні аспекти, що відзначається високим толеруванням до цінностей та засад правової держави сучасності.

Проведене М. Щирбою наукове дослідження включає у себе нові науково обґрунтовані результати, які дуже важливі, прийнятні для практики, що відображають реальний стан справ з правами пацієнта у сьогоденні, що водночас свідчить про досягнення поставлених завдань наукового дослідження.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Оцінюючи новизну одержаних у даному дисертаційному дослідженні наукових і прикладних результатів, слід зазначити: вона визначається насамперед тим, що дисертація М. Ю. Щирби є першою у вітчизняній юридичній науці цілісною і комплексною монографічною працею, що присвячена загальнотеоретичним аспектам правового статусу пацієнтів.

Достовірність забезпечується тим, що в основу аналізу покладено міжнародні та національні статистичні показники, праці провідних науковців, нормативні джерела, матеріали практики, понад сто рішень Європейського суду з прав людини, а також дані опитувань.

Авторка шляхом науково-критичної оцінки досягнень наукової думки дослідила комплексну систему правового статусу в системі юридичної науки

та довела самостійний її статус.

На думку опонента, мають значні елементи новизни такі твердження авторки дисертації.

Теоретично обґрунтовано правовий статус пацієнта як спеціального виду загального правового статусу особи, що відображає відносини між пацієнтом та правомочними особами через встановлення їхніх прав, обов'язків та інших юридичних чинників, які мають важливе значення для належної правової реалізації особи у сфері охорони здоров'я. Така позиція є достатньо аргументованою та заслуговує схвального ствердження.

Аргументовано вважаємо теоретико-правову структуру правового статусу пацієнта: засадничі елементи – принципи правового статусу; правоуможливлювальні елементи – права пацієнта та гарантії їх реалізації; обмежувальні – обов'язки пацієнта та юридична відповідальність за їх невиконання. Позитивно також те, що за такою структурою побудовано дисертаційне дослідження, що надає йому більшої аргументованості та логічності.

Дисертанткою аргументовано встановлені такі юридичні ознаки поняття «пацієнт»: ним може виступати тільки людина; стан здоров'я не є ключовим чинником, тому це може бути і хвора, і здорова людина; людина вступає у правовідносини, пов'язані з її здоров'ям; звертається до органів охорони здоров'я чи медичного фахівця задля отримання медичних послуг. На основі цих ознак сформульовано понятійно-категоріальний апарат.

Встановлено, що статус плода як пацієнта залежить від визначення початку права на життя. Проаналізовані міжнародне законодавство і позитивна практика правового регулювання охорони та захисту зачатої дитини (ембріона) до народження (в Аргентині, Чехії, Словаччині, Італії й Іспанії), а також практика розгляду ЄСПЛ спорів щодо моменту початку правової охорони життя, яка тяжіє все-таки до концепції виникнення права на життя саме з моменту народження, не дають чіткої відповіді на запитання, чи є ненароджена людина суб'єктом права.

Авторкою також слушно зазначено, що рівність як принцип правового статусу прав пацієнтів має комплексний характер та охоплює рівність з питань здоров'я і рівність у галузі охорони здоров'я. Доведено, що варто розмежовувати закономірну і несправедливу нерівність у питаннях охорони здоров'я. Критеріями нерівності, що не вважаються несправедливими, є природна градація відмінностей, які першочергово зумовлені біологічними законами, та шкідлива для здоров'я поведінка, тільки за умови, що вона вибрана самостійно.

Досить вдало М. Ю. Щирба визначила ознаки принципу конфіденційності: його визначальна вагомість для пацієнта; містить інформацію не тільки медичного, але й іншого особистого характеру; можливість обмеження принципу конфіденційності тільки з дозволу самого пацієнта, а у виняткових випадках для забезпечення суспільних інтересів та життя, здоров'я інших осіб чи безпосередньо пацієнта; вимога до національних держав дотримуватися умов і правил конфіденційності, які мають бути встановлені на законодавчому рівні; широка категорія суб'єктів (не тільки медичний персонал), до яких застосовується обов'язок збереження конфіденційної інформації.

Заслуговує на увагу аналіз обов'язків пацієнта. Правам пацієнта в праві присвячена певна наукова школа, проте обов'язки – це те питання, котре жодним чином не розглядалося. Схвально оцінюємо авторську дефініцію, що обов'язки пацієнта – це міра необхідної суб'єктивної поведінки пацієнта у сфері охорони здоров'я, котра встановлюється державою чи компетентним уповноваженим суб'єктом для дотримання інтересів суспільства, держави і самого пацієнта. Особливо позитивно те, що авторкою виокремлено види обов'язків пацієнта.

Дослідження правового статусу пацієнта на загальнотеоретичному рівні становить не тільки науковий, але й практичний інтерес. Авторка даної дисертаційної роботи обґрунтовує важливий науковий напрямок у сучасній юриспруденції.

Науковий аналіз дисертаційного дослідження охоплює низку питань, які або взагалі не розглядалися теоретиками вітчизняного права, або так і залишилися невирішеними в юридичній літературі.

Дискусійні аспекти і зауваження. Проте, як і в будь-якій науковій праці, є певні дискусійні аспекти, яким особливу увагу слід приділити при привселюдному захисті.

1. Авторкою поставлено 18 завдань та зроблено 18 висновків, проте серед них підрозділ, що стосується гарантій прав пацієнтів, є надто малим за обсягом (загалом займає близько 5 сторінок). Видається, що питання розуміння гарантій прав пацієнтів є вагомим елементом їх правового статусу і цьому питанню слід було приділити значно ширшу увагу.

2. Акцентуємо увагу на розбіжності, що виникла в пункті третьому висновків: з одного боку, вказано, що пацієнтом може бути тільки людина, а вже в наступній дефініції зазначено, що і її плід. Потребує пояснення ця двоякість.

3. Вимагає широкого позиціонування правовий статус пацієнта та правовий статус медичного працівника. Вказані категорії є нероздільними, тому повинні були аналізуватися паралельно, проте аналізу правового статусу медичного працівника науковцем не було здійснено. Вказане значно знижує рівень дисертаційної роботи.

4. Існує чітка відмінність між медичною допомогою і медичними послугами. Проте, якщо першій (медичній допомозі) в роботі приділено достатньо уваги, то про медичні послуги згадується опосередковано. А саме вони нині відіграють вагому роль у відносинах медичного характеру.

5. У роботі не вказано аспекти можливих дискримінаційних чинників, які стосуються пацієнтів за станом здоров'я. Водночас право на захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я, є безпосереднім правом пацієнта, визначеним національним чинним законодавством. Окрім того, Закон України «Про засади запобігання та

протидії дискримінації в Україні» виокремлює серед ознак дискримінації інвалідність, а не стан здоров'я. Така колізія потребує пояснення з боку фахівця, що досліджував вказану проблему.

Проте вказане пропоную вважати аспектом для дискусії, а не критичними зауваженнями, що б зменшували цінність виконаного наукового дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Рецензована дисертація вирішує конкретну науково-прикладну проблему, містить положення, які раніше не виносилися на захист та є особистими напрацюваннями авторки, мають наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку концептуальних питань науки теорії держави і права.

Дисертація Щирби Мар'яни Юріївни «Правовий статус пацієнтів: теоретико-правове дослідження», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, є завершеною науковою працею, яка за важливістю та обсягом змісту дослідження має вагомим значенням для теоретико-правової науки.

За своєю актуальністю, науковим рівнем, новизною, практичним значенням дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її авторка – Щирба Мар'яна Юріївна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Опонент:

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри політичних наук
і права Київського національного
університету будівництва і архітектури

Терещук Т.О.
засвідоковано
Терещук Т.О.

Н. А. Сердюк

Чернишев Д.О.